

แนวคิดการประเมินในยุคปัจจุบัน*

เยาวดี วิบูลย์ศรี

กูบาและลินคอล์น (Guba and Lincoln, 1989) ได้แบ่งรูปแบบการประเมินที่ได้รับ การพัฒนามาตามลำดับออกเป็น 4 ยุค โดยเรียกยุคปัจจุบันว่า “ยุคที่ 4” (Fourth Generation) ก่อนที่จะกล่าวถึงการประเมินในยุคปัจจุบันนั้น กูบาและลินคอล์น ได้อธิบายรูปแบบการ ประเมินที่สำคัญในอดีตทั้ง 3 ยุคไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

ยุคที่ 1 (First Generation : ประมาณปี ค.ศ. 1904-1942) รูปแบบการประเมิน ในยุคนี้เป็นไปตามแนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญทางการวัดผล ตลอดจนผู้สร้างแบบสอบและ นักสถิติ บทบาทของนักประเมินในยุคแรกนี้เป็นบทบาทในเชิงเทคนิค คือต้องมีความรอบรู้ เป็นอย่างดีในด้านการนำแบบสอบต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม ถ้าแบบสอบหรือเครื่องมือที่ใช้วัด ซึ่งมีอยู่เดิมไม่เพียงพอหรือใช้ไม่ได้ นักประเมินก็ต้องพัฒนาเครื่องมือขึ้นมาใหม่ จึงกล่าว ได้ว่าการประเมินในยุคที่ 1 มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการวัดผล ผู้เชี่ยวชาญการประเมินในยุค แรกนี้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ นักจิตวิทยาทางการวัดผลชื่อ Alfred Binet (1912) ด้วยเหตุนี้ กูบาและลินคอล์น จึงเรียกยุคนี้ว่า เป็น “ยุคของการวัดผล” (Measurement)

ยุคที่ 2 (Second Generation : ประมาณปี ค.ศ. 1942-1967) รูปแบบการประเมิน ในยุคนี้ ได้เน้นวิธีการประเมินโดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้เป็นหลัก บทบาทของผู้ ประเมินในยุคที่ 2 จึงเป็นบทบาทในฐานะ “ผู้อธิบาย” หรือ “ผู้พรรณนา” (Describer) ว่า เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ และเพราะเหตุใดคุณสมบัติของนักประเมินในยุคที่ 2 ต้องมีความรอบรู้ในเชิงเทคนิคเป็นอย่างดี (เหมือนยุคที่ 1) และขณะเดียวกัน ก็ต้องมีความ

---

*บทความนำเสนอในการสัมมนาคุณฐิบัณฑิต ภาควิชาวิจัยการศึกษา ปีการศึกษา 2539

รู้ความสามารถที่จะอธิบายหรือพรรณานาในเนื้อหาสาระที่จะประเมินได้เป็นอย่างดีด้วย โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เป็นปัจจัยสำคัญ ผู้เชี่ยวชาญการประเมินซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในยุคที่ 2 คือ Ralph W. Tyler (1942) ซึ่งได้เริ่มพัฒนาแนวคิดและหลักการทางด้าน การประเมินมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1936 (ดูรายละเอียดเรื่องนี้ในหน้า 18-19) ดังนั้น กูบาและลินคอล์น จึงเรียกยุคที่ 2 ว่า “ยุคของการพรรณนา” (Description)

ยุคที่ 3 (Third Generation : ประมาณปี ค.ศ. 1967-1989) รูปแบบการประเมินในยุคที่ 3 นี้ ได้เน้นวิธีการประเมินเพื่อการวินิจฉัยพิจารณา หรือเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่มีผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมาก บทบาทของนักประเมินในยุคที่ 3 จึงเน้นบทบาทในฐานะ “ผู้พิพากษา” (Judge) คือต้องใช้การวินิจฉัยพิจารณาด้วยความสุขุมรอบคอบ และด้วยความยุติธรรมเป็นหลัก การประเมินจึงต้องมีขั้นตอนที่เป็นระบบมากขึ้น ในยุคนี้จึงมีผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้พัฒนาแบบจำลองหรือโมเดลการประเมินขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ประเมินได้เลือกนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ในบรรดาแบบจำลองหรือโมเดลต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายนั้น ปรากฏว่าแบบจำลองหรือโมเดลของ Michael Scriven (1967) ซึ่งชื่อว่า “Scriven’s Evaluation Ideologies and Model” ได้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและได้มีผู้นำไปประยุกต์ใช้กันอย่างกว้างขวางในยุคที่ 3 (สาระสำคัญของแบบจำลองหรือโมเดลดังกล่าว ผู้เขียนได้สรุปไว้แล้วในหัวข้อ “แนวคิดและโมเดลการประเมินของสคริฟเวน” หน้า 21-23) ยุคที่ 3 นี้ กูบาและลินคอล์น เรียกว่า เป็น “ยุคของการวินิจฉัยพิจารณา” (Judgement)

สำหรับการประเมินในยุคปัจจุบัน คือประมาณปี ค.ศ. 1989 เป็นต้นมานั้น กูบาและลินคอล์นเรียกยุคนี้ว่า “ยุคที่ 4” (Fourth Generation) รูปแบบการประเมินที่สำคัญในยุคปัจจุบันมีดังนี้

1. เป็นวิธีการประเมินในลักษณะของการเจรจาต่อรอง เพราะการประเมินมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์จำนวนมาก รูปแบบการประเมินในยุคปัจจุบันจึงมีความยืดหยุ่นไม่ตายตัวเหมือนในอดีต ขึ้นอยู่กับการเจรจาต่อรองภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดขึ้นตามความจำเป็นและตามความเหมาะสมแล้วแต่กรณี กูบาและลินคอล์น ได้เรียกยุคปัจจุบันนี้ว่า เป็น “ยุคของการเจรจาต่อรอง” (Negotiation) ตัวอย่างของเงื่อนไขที่สำคัญบางประการ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับการประเมินในยุคปัจจุบันมีดังนี้

1.1 ผลการประเมินจะต้องสมเหตุสมผล (Make Sense) ตามสภาพของความเป็นจริง (Realities) ของแต่ละกรณีที่น่ามาประเมิน

1.2 ผลการประเมินจะต้องสอดคล้องกับคุณธรรม และมีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ทั้งทางด้านกายภาพ จิตวิทยาสังคม และวัฒนธรรมที่เนื้อหาสาระของโครงการซึ่งจะต้องนำมาประเมินนั้น ๆ เข้าไปเกี่ยวข้องกับบริบทต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นประจักษ์ “สิ่งแวดล้อม” ที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นได้อย่างราบรื่นด้วย

1.3 ผลการประเมินจะสามารถกำหนดทิศทางให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปปฏิบัติรวมทั้งเปิดโอกาสให้มี “การเจรจาต่อรอง” ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องได้ โดยอาศัยเหตุผลที่น่าเชื่อถือและคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก

1.4 การประเมินจะต้องคำนึงถึงเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในฐานะที่เป็น “เพื่อนมนุษย์” ด้วยกัน มิใช่ปฏิบัติต่อเขาเหล่านั้นในฐานะที่เป็น “ผู้ถูกทดลอง” (Subject) ตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

2. องค์ประกอบสำคัญของการประเมินในยุคปัจจุบัน มี 2 ส่วน คือ

2.1 การเน้นในเชิงตอบสนองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Responsive Focusing)

หมายถึง การให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อการตอบสนองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการที่ถูกประเมิน โดยจำแนกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดังกล่าวออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มผู้สนับสนุนและผู้ดำเนินโครงการ (2) กลุ่มผู้ได้รับประโยชน์จากโครงการ และ (3) กลุ่มผู้ที่ได้รับผลทางลบจากโครงการ กลุ่มผู้ตอบสนองเหล่านี้จะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลก็ได้ แต่จะต้องมีความแตกต่างกันทางด้านสถานภาพ เพศ ตำแหน่ง หรืออำนาจหน้าที่ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและครอบคลุมสาระสำคัญให้มากที่สุด สาระสำคัญที่ผู้เสาะหาข้อมูลจะต้องรวบรวม ได้แก่ ส่วนของโครงการที่ผู้ตอบสนองมีความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจ รวมทั้งประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้ตอบสนองเห็นว่าเป็นข้อขัดแย้งที่ยังไม่สามารถหาข้อตกลงร่วมกันได้

2.2 วิธีการประเมินโดยใช้หลักการสืบเสาะเพื่อค้นหาความจริงตามธรรมชาติ (Naturalistic Inquiry)

วิธีการประเมินในลักษณะนี้ กูบาและลินคอล์นเรียกชื่อเสียใหม่ว่า “Constructivist Methodology” หมายถึงวิธีการสืบเสาะเพื่อค้นหาความจริงทั้งหลายที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยอาศัยพื้นฐานของ “ทฤษฎีแห่งความเป็นจริง” (Ontology) และ “ปรัชญาแห่งความรู้ของมนุษย์” (Epistemology) ควบคู่กันไป

จากองค์ประกอบสำคัญทั้ง 2 ส่วน ดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้รูปแบบของการประเมิน ในยุคปัจจุบันมีขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ (1) การคัดเลือกผู้ตอบสนอง (2) การเสนอ ข้อความและจัดสถานการณ์เพื่อการทดลอง (3) การปรับปรุงข้อเสนอหรือสถานการณ์เพื่อการ ทดลอง และ (4) การจัดการเจรจาเพื่อการทดลอง ดังนั้นหน้าที่ที่สำคัญของนักประเมินตาม รูปแบบการประเมินในยุคปัจจุบัน จึงสามารถจำแนกได้ 9 ประการดังต่อไปนี้

1. การระบุและเรียงลำดับความสำคัญของผู้ตอบสนอง
2. การศึกษารายละเอียดของโครงการจากกลุ่มผู้ตอบสนองเพื่อระบุขอบเขตในการ ประเมิน
3. การศึกษาความแตกต่างของกลุ่มผู้ตอบสนอง ด้านความพึงพอใจ ความไม่พึงพอใจ และประเด็นข้อขัดแย้งที่มีต่อโครงการ
4. การสร้างความเห็นพ้องต้องกันของสารสนเทศที่ได้รับจากกลุ่มผู้ตอบสนอง
5. การเตรียมการเจรจาต่อรองระหว่างกลุ่มผู้ตอบสนอง ในประเด็นที่ยังไม่สามารถ หาข้อยุติได้
6. การรวบรวมสารสนเทศจากผู้ตอบสนอง
7. การจัดประชุมเพื่อการเจรจาต่อรองของตัวแทนกลุ่มผู้ตอบสนอง
8. การจัดทำรายงานสรุปผลการประเมินในประเด็นต่าง ๆ เพื่อเสนอต่อกลุ่มผู้ตอบ สอน
9. การจัดประเมินซ้ำในประเด็นที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ รวมทั้งประเด็นที่ค้นพบ ใหม่ด้วย

สำหรับกระบวนการในการประเมินตามรูปแบบการประเมินข้างต้นนั้น ในขั้นแรกผู้ ประเมินจะต้องคัดเลือกกลุ่มผู้ตอบสนองกลุ่มหนึ่งจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่ทำการประเมิน โดยใช้หลักเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามคุณลักษณะหน้าที่ของการทำงาน และให้ผู้ตอบสนอง กลุ่มนี้เสนอรายชื่อผู้ตอบสนองอีกกลุ่มหนึ่งที่ผู้เสนอมีความเห็นว่า เป็นกลุ่มที่มีสถานภาพต่าง ไปจากตนเอง และจะทำการคัดเลือกหรือเสนอชื่อผู้ตอบสนองดังกล่าวหลาย ๆ กลุ่มอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะเห็นว่าผู้ตอบสนองทั้งหมดสามารถให้สารสนเทศได้โดยครอบคลุมรายละเอียด สำคัญของโครงการที่ประเมิน จากการใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลตามธรรมชาติ ซึ่งใช้บุคคล เป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ในการเก็บรวบรวมหรือ เสาะแสวงหาข้อมูล จะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ หรือได้รับการฝึกฝนความสามารถในการ เก็บข้อมูลมาเป็นอย่างดี โดยใช้วิธีธรรมชาติ อาทิ การสังเกต การซักถาม การเก็บข้อมูลแบบ

ไร้การตอบโต้ ฯลฯ เป็นต้น

สารสนเทศสำคัญที่ผู้แสวงหาข้อมูลจะต้องสืบเสาะจากผู้ตอบสนองมี 3 ประการ ได้แก่ (1) สารสนเทศของโครงการที่ผู้ตอบสนองมีความพึงพอใจ (2) สารสนเทศของโครงการที่ผู้ตอบสนองมีความไม่พึงพอใจ และ (3) สารสนเทศเกี่ยวกับข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในโครงการ ซึ่งผู้แสวงหาข้อมูลจะต้องนำข้อมูลจากผู้ตอบสนองกลุ่มใด ๆ ไปเรียบเรียง แล้วนำเสนอต่อผู้ตอบสนองกลุ่มอื่นเพื่อรับทราบคำวิพากษ์วิจารณ์ รวมทั้งการแสดงความคิดเห็น และเปิดโอกาสให้มีเจรจาต่อรองเพื่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในการปฏิบัติโครงการตามสารสนเทศที่ได้รับนั้น จากวิธีการรวบรวมสารสนเทศโดยวิธีธรรมชาตินี้ อาจจำเป็นต้องมีการเก็บรวบรวมสารสนเทศซ้ำในบางครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความกระจ่างชัดและน่าเชื่อถือมากที่สุด ถึงแม้ว่า ในบางโอกาสการเจรจาต่อรองที่เกี่ยวกับข้อขัดแย้งบางประเด็นอาจจะไม่ประสบความสำเร็จในครั้งแรก แต่ก็สามารถเก็บรวบรวมสารสนเทศเพิ่มเติมเพื่อนำมาเสนอในการเจรจาต่อรองครั้งต่อไปได้อีก

ดังนั้น การประเมินตามแนวคิดในปัจจุบัน นอกจากจะให้สารสนเทศที่เป็นส่วนดี ส่วนด้อยและข้อขัดแย้งของโครงการที่เกิดขึ้นจริงแล้ว ยังสามารถให้สารสนเทศที่เป็นแนวทางในการปรับปรุงโครงการ ตลอดจนสามารถจะยุติข้อขัดแย้งระหว่างผู้ร่วมโครงการได้ โดยอาศัยความเห็นพ้องต้องกัน จากการเจรจาต่อรองเป็นหลัก จึงนับว่าเป็นการประเมินที่สร้างสรรค์ และเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- เยาวดี วิบูลย์ศรี. *การประเมินโครงการ : แนวคิดและแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539. หน้า 41-44
- Guba. E.G., and Lincoln, Y.S. (1989) *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park, California : Sage Publications. Inc.